

**Humanisme italià i humanisme europeu a Catalunya en el segle XVI:
l'obra de Lluís Ponç d'Icard (1518-1587)**

JOSEP CLOSA
Universitat de Barcelona

«[...] rendono anco nelle grandissime ruine loro chiaro, & illustre testimonio della virtù, e della grandezza Romana [...]», escrivia Palladio en el pròleg dels seus *Quattro Libri dell'Architettura*, editats l'any 1570, i la mateixa concepció fonamenta les reflexions i observacions de l'humanista Lluís Ponç d'Icard en el seu llibre dedicat a les grandeses de la ciutat de Tarragona, el *Libre de las grandesas i cosas memorables de la antiquissima, insigne i famosa ciutat de Tarragona*, publicat a la ciutat de Lleida l'any 1573.¹

Ponç d'Icard se'ns mostra al seu escrit com un dels humanistes catalans més bon coneixedor de les obres dels grans arquitectes i humanistes de la Itàlia del seu segle,² representats per Leon B. Alberti (1404-1472) i el seu *De re aedificatoria* o la famosa *Descriptio Urbis Romae*; Andrea Palladio (1508-1580), estudiós i editor de Vitruvi, i autor d'una famosa guia de Roma, les *Antichità di Roma*, de 1554; o

¹ L'any 1958 va ser reeditat per J. Sánchez Real: PONS D'ICARD, Lluís, *Libro de las grandesas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona* (ed. José SÁNCHEZ DEL REAL), Tarragona, Llibreria Guardias, 1980. L'estudi més modern correspon a DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Libre de les grandeses de Tarragona"*, Barcelona, Curial (Biblioteca Torres Amat), 1984.

² Per a una visió general, vegeu BLACK, Christopher F., Mark GEENGRASS *et al.*, *Cultural Atlas of the Renaissance*, New York, Prentice Hall General Reference, 1993; RUSCH, Harold i Bernd LOHSE, *Arquitectura del Renacimiento en Europa*, Madrid, Ediciones Castilla, 1966; i MURRAY Peter i Linda MURRAY, *El Arte del Renacimiento*, México / Buenos Aires, Editorial Hermes, 1966.

Sebastianus Serlio i el seu tractat d'arquitectura (Venècia, 1540), tots ells recordats a la llista de llibres o *auctoritates* del seu tractat sobre Tarragona.

La fantasia humanista del segle XVI,³ representada per Pirro Ligorio i la seva reconstrucció ideal del paisatge històric de l'antiga Roma⁴ o per les vil·les italianes d'Andrea Palladio, era ben coneguda i present en els escrits de D. Antoni Agustín, arquebisbe de Tarragona, o als de Ponç d'Icard. Per als humanistes d'Itàlia i per als humanistes hispànics del mateix segle, el paisatge de les ruïnes és bàsicament un testimoni autèntic de la grandesa de Roma d'altres temps: les ruïnes tenien el seu propi sentit o significat emblemàtic i al·legòric, que completava i en certa mesura tenia una realitat pròpia de gran interès, fins al punt que tenien una existència paral·lela i en certa forma anterior als testimonis literaris —conservats de forma fragmentària, cal recordar-ho—. Per aquesta raó, les ruïnes són bàsicament el testimoni veritable, únic, no alterat, de l'antigor somniada o idealitzada, en el seu doble aspecte d'imatge melangiosa de la caiguda d'una grandesa històrica que ha esdevingut part del passat i, al mateix temps, d'enèrgica invocació o crida en favor de la seva restauració.⁵

«Del Circo Maximo, y de otros que havia en Roma, no he visto medallas, solamente he visto ciertos dibuxos de Pyrrho Ligori(o), Napolitano, conocido como gran antiquario y pintor [...]», escrivia D. Antoni Agustín en els seus *Diálogos de medallas, inscri(p)ciones y otras antigüedades*, publicats a Tarragona l'any 1578, i afegia: «el cual sin

³ Cf. BENTMANN, Reinhard i Michael MÜLLER, *La villa como arquitectura del poder*, Barcelona, Barral, 1975.

⁴ Cf. el «Diálogo IV» d'AGUSTÍN, Antoni, *Diálogos de medallas, inscripciones i otras antigüedades de Tarragona*, Tarragona, Felipe Mey, 1587, que al·ludeix a les famoses *Delle antichità di Roma* de Pirro Ligorio, Venècia, 1553. Cf. BURNS, Howard, «Pirro Ligorio's reconstruction of ancient Rome: the Antiquae Urbis Imago of 1561», dins GASTON, Robert W., ed., *Pirro Ligorio: artist and antiquarian*, Milà, Silvano, 1988, 19-92; MIDDLETON, H., «Ancient Rome Ms. notes by Pirro Ligorio made between c. 1550 and 1570», *Archeologia*, LI (1888); i ASHBY, T., «The Bodleian Ms. of Pirro Ligorio», *Journal of Roman Studies*, 9 (1919).

⁵ GUIDONI, Enrico, «Antico e moderno nella cultura urbanistica romana del primo Rinascimento», dins SQUARZINA, Silvia Danesi, ed., *Roma, centro ideale della cultura dell'antico nei secoli XV e XVI*, Milà, Electa, 1989, 477-488; i BURKE, Peter, *The Renaissance sense of the past*, Londres, Edward Arnold, 1969.

saber Latín ha escrito más de cuarenta libros de medallas y edificios, y de otras cosas [...] Cómo puede ser, que sin saber Latín, sepa escribir bien destas cosas? [...] Como escrivian Humberto Volcio y Enea Vico y Jacomo Estrada, y otros que quien lee sus libros pensara que han visto y leído todos los libros latinos y griegos que han escrito. Ayudando del trabajo de otros y con debuxar bien al pinzel, hazen otro tanto con la pluma [...].⁶

D. Antoni Agustín era aleshores molt conscient de l'aportació de la fantasia humanista de Pirro Ligorio, encara que modernament se n'ha revaloritzat l'aportació arqueològica per les seves excavacions a la vil·la d'Hadrià a Tívoli.⁷ Ponç d'Icard, en canvi, cita Pal·ladi i, seguint el seu model, observa amb gran cura el paisatge artístic de Tarragona i els principals monuments i edificis del Camp de Tarragona, a la recerca de la presència de l'antigor i, especialment, del segell de Roma. D'aquesta forma, per exemple, observa l'ornament de la façana de la casa de la vila —l'ajuntament— de Constantí, «de marmol alabastrino, con la Efigie del Emperador Constantino [...] cosa bien antigua».⁸ Fidel a la realitat i a la veracitat històrica, Ponç d'Icard destaca també la presència d'edificacions dels temps medievals, com per exemple el castell d'Altafulla, «lo castell molt enderrocato»;⁹ el de Tamarit, «Es la antiguitat molt gran, prop de mar, on també es troben trossos de columnas relluents»;¹⁰ o el de Mongons, «a un quart de Tarragona [...] un castell lo qual vuy en die se diu los Nongons».¹¹ Una menció especial li mereixien també la denominada Torra d'en Barra i l'arc de Barà, «a una llegua de la torra

⁶ AGUSTÍN, Antoni, *Diálogos de medallas...*, cit., Diálogo IV. L'aportació més recent sobre aquest tema correspon a MANDOWSKY, Erna i Charles MITCHELL, *Pirro Ligorio's Roman Antiquities*, Londres, The Warburg Institute, 1963. Cf. també JACKS, Philip Joshua, *The Antiquarian and the Myth of Antiquity. The origins of Rome in Renaissance Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.

⁷ Sobre la relació entre Pirro Ligorio i la vil·la d'Este, vegeu SENI, Francesco Saverio, *La Villa d'Este in Tivoli. Memorie storiche tratte da documenti inediti con illustrazioni*, Roma, Tata Giovanni, 1902; i LAMB, Carl, *Die Villa d'Este in Tivoli*, Munic, Prestel / Verlag, 1966.

⁸ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 258-259.

⁹ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 256.

¹⁰ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 257.

¹¹ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 257.

d'en Barra y a dos de la ciutat de Tarragona».¹² A propòsit d'aquest monument pot ésser interessant rellegir el seu primer comentari a la versió catalana, on recorda la lectura del reverend Misser Joan Cassé, «canonge que fonch de la seu de Tarragona, home curiós y en letres sagrades y humanas molt erudit, versat en història», qui comentava l'aportació més localista enfront de les lectures posteriors més properes a Tit Livi.¹³

Ponç d'Icard escrivia: «Miser Joan Cessé [...] feu en son temps aquestes memorias, dient que la torra que vuy se diu d'en Barra se a de dir d'en Vara, a Marco Varro romà o a Variato, home fortissim de natio portuguesa». Ell, en canvi, fins i tot a la versió catalana es decantava per la lectura romana, seguint Livi:

En assò me par convé millor ques diga la torre d'en Bara, perque segons diu Tito Livio en lo llibre 6, capítol 17, década 3, parlant de Públio Cornèlio Scipiò, que fonc dit Africà, venint a Tarragona, la primera cosa que fèu fonc que procurà de aver a Bar o Bara, que era un romà principal que s'era voltat ab los celtiberos e ilergetes y lligat ab Indibile, rey de Castelldàssens, y tenint-lo en son poder, ne fèu una gran sentència [...] Y ayxí ne deyxà memòria fent aquell gran arch en lo loch ont lo vencé, lo qual avuy se diu lo arch de Bara [...].¹⁴

Ponç d'Icard bàsicament sintetitza totes les tradicions antigues i modernes i, fidel a aquest principi historiogràfic, a la versió catalana cita la *Crònica* de Pere Antoni Beuter i, a la versió editada en castellà, el «tractat *De las ciudades, montes y fuentes*» per Antonio Nebrissense; i afegia a manera de *captatio benevolentiae* dels seus possibles lectors:

Que se dixesse antiguamente Barea o otro nombre que se puede aplicar antigo al moderno, en la orilla de la mar de la Tarraconense hasta aqui yo no hallo; el lector curioso que abra leydo más historiographos que yo, si sabe otro lugar más vezino de Tarragona que se pueda aplicar a este nombre de la Torre d'en Barra o de Bara, podrá suplir la falta mía a que a todos los que mejor lo saben y entienden me sujeto».¹⁵

¹² DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 256.

¹³ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 254-257.

¹⁴ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 254-256.

¹⁵ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 256.

En funció de la seva importància arquitectònica i artística, Ponç dedica tot un capítol al tema *De la torre que's diu dels Scipions, De la torre que se dize de los Scipiones y de la figura y mesura d'ella*. Després de situar el monument, «A sis milia y sincsents passos del portal de Sanct Anthoni de la ciutat de Tarragona per lo camí de Barcelona [...]», i tot anotant l'efecte devastador que li provoca l'aire de mar, el descriu amb gran cura:

en una muntanyeta prop del camí, esta una torre a la qual diuen dels Scipions, perque en aquella y ha de relleu dos personatges. Estava molt ben acabada de pedras picadas, grossas y dintre està plena de pedras y terra més de mitga torre. Los predits personatges són tenguts y reputats per los dos Scipions [...]¹⁶

Preocupat sempre pels seus lectors, Ponç d'Icard completava la versió en castellà amb l'esment de dues fonts de prestigi: «[...] levan unas togas o ropas quales usavan los romanos en su tiempo, como escriven Pedro Ciruelo en el libro tercero, capítulo VII *De honesta disciplina* y Alexandro de Alexandro en el libro V de sus *Anales* [...]». Ponç d'Icard comentava també la presència d'una inscripció desapareguda i traslladada a Roma pel Cardenal Francisco Ximenis de Cisneros, «cardenal de Spanya, que fonc gran temps curador de la reyna dona Ysabel». Entristit, l'humanista català reconeixia també els resultats infructuosos de la seva recerca: «Y en Roma no's sab ont esta posada, que yo y he fetas diligèntias y scrit moltes vegades per aver una còpia de la scriptura». La pèrdua de la inscripció desapareguda era molt terrible per a una comprensió veritable del monument, com ell mateix escrivia: «Dios se lo perdone porque sin duda aquella escritura dava verdadera noticia de lo que aquella torre era, y el porque fue edificada».

Malgrat la conservació fragmentària i erosionada del conjunt, l'humanista donava notícia encara de dues ratlles d'escriptura molt gastada, on només es llegien algunes lletres, fonament de les interpretacions modernes. I, seguint la seva preocupació per la fidelitat històrica, també en aquest cas Ponç d'Icard recull les notícies de les diverses tradicions i interpretacions que s'havien fet d'aquesta torre:

¹⁶ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., cap. XX.

Aquesta torre es tenguda y reputada per la sepultura dels dos jermans Gneo y Públio Scipions y ayxí ho diu Ioan Annio, comentador de Beroso [...] y mestre Pere Medina en lo libre *De las grandesas y cossas memorables de Spanya* [...] y també mestre Pere Beuter en la *Crònica* [...]

I, a l'edició impresa, hi afegia una nova font: «y dons Geronimo de Urrea en el *Diálogo de la verdadera honra militar*». Completant aquestes fonts modernes, Ponç d'Icard citava de nou «Titus Livi, en lo libre 5, capítol 114 de la decada 3, comentat per Beuter i el Cardenal Margarit i Pau, bisbe de Gerona en lo *Paralipòmenon de Spanya*».¹⁷

L'aportació personal de Lluís Ponç d'Icard com a historiador és també present en la seva hipòtesi de lectura epigràfica del text conservat, on identifica les primeres lletres "ORNATE EAQVE", i a la fi la clàusula "sibi perpetuo remanere".¹⁸ A nivell més general, Ponç d'Icard arriba a posar en dubte la tradició rebuda: «Me dóna molta ocasió de duptar que sie dita torre la sepultura dels Scipions», i afegia «perquè segons Tito Lívio y lo bisbe de Gerona no moriren en aquella part ont és la dita torre, y si algú volgués que ls portaren, per ventura, de allà ont moriren, per ésser los dos emperadós romans tant senyalats, quant ayxí fos, tinc per molt ser que la sepultura los agueren fet dins la ciutat y no en loch tan apartat y luny d'ella». Ponç d'Icard mostra aleshores tenir una idea personal molt clara, però, al mateix temps, es mostra un historiador modèlic per la seva prudència; i ja a la versió original en català hom pot llegir:

Per salvar la opinió no sols dels predits historiadors, però comuna, se porie dir que Tito Livio, qui scriu estas guerras ésser estadas entre Carthago y Tarragona cntenent de la Nova Carthago, per ventura deu equivocar y ésser estadas entre la vella Carthago, que és Vilafrancha de Panadés...y Tarragona, y ayxí narrant la veritat de las guerras en la Cartago se pot ser enganyat, y essent estadas entre la vella Carthago y

¹⁷ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses...", cit.*, 252. Cf. també TATE, Robert Brian, *Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona. La seva vida i les seves obres*, Barcelona, Curial, 1976.

¹⁸ MARINER BIGORRA, Sebastià, «Sepulcro de los Escipiones», *Madridrer Mitteilungen*, VII (1966).

Tarragona convindrie lo loch ont està la torre predita dels Scipions... Y ayxi serie pertinent lo que.s diu ésser alli lo sepulcre dels Scipions.¹⁹

I a l'edició castellana afegia: «[...] es cierto que en España ha avido dos Cartagos Vieja y Nueva, según dize Ptolomeo, en la descripción de la España de Tarragona [...] y el obispo de Gerona en el *Paralipomenon de España Citerior* [...]», o recordava també Pomponi Mela i l'obra de Pedro Medina *De las grandezas de España*.

Seguint les tendències historiogràfiques dels humanistes italians, també la seva preocupació per la fidelitat històrica i per l'estudi del passat com a mirall del present apareix a la seva conclusió del tema, on no manca un dels versos més famosos de l'*Ars poetica* d'Horaci:

y no es fuera de razón dezir que Tito Livio aya trastocado el lugar do murieron y fueron aquellas guerras, nam quandoque bonus dormitat Homerus. Las guerras son ciertas, pero los tiempos o años inciertos e indiferentes, y assí por la tanta diversidad d'ellos, no se pueden muchas vezes dexar de hallar en las historias algunas dudas y dificultades [...]²⁰

1. Fonts clàssiques i humanístiques

Vir utriusque linguae doctus, és a dir, bon coneixedor de les llengües antigues grega i llatina, Ponç d'Icard, al igual que el seu contemporani i mecenes Don Antoni Agustín, havia llegit amb gran cura els autors grecs i llatins, com és palès en els seus escrits.

El cànon d'historiadors grecs esmentats —Polybius, Dionysius Halicarnassensis, Plutarch, Flavius Josephus, Cassius Dio, Eusebius, Appianus Alexandrinus, entre d'altres— recull els grans noms de la tradició coneguda de forma directa i que culminaria amb la versió llatina de la *Crònica* d'Eusebi per Sant Jeroni. Estrabó, Ptolemeu, representen la gran tradició geogràfica; i, com a bon humanista, recorda també Plató, Filó i Teofrast, o Galè. L'interès, tanmateix, resideix no tant en la simple presència dels escriptors grecs —amb noms emblemàtics, com seria el

¹⁹ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 252. La seva lectura era seguida dos segles més tard per CARESMAR, Jaume, *Carta al Barón de la Linde* (ed. Joan MERCADER), Igualada, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 1979, 72 [s.v. "Vilafrance de Penadés"].

²⁰ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 252-253.

d'Aristòtil— a la seva fragmentària llista d'autors,²¹ que inclou també algun escriptor d'època bizantina, com Theo Philatos, o posterior, com Gemma Phrisio el matemàtic, com en la presència concreta a la seva obra de l'esperit i la concepció del món d'aquests grans escriptors.

D'aquesta forma, llegint de bell antuvi els seus escrits hom pot observar la preocupació per la *distantia locorum*, imitant Flavi Josep; la distinció entre la *geographia* general i la *chorographia*, o descripció de les parts o llocs concrets, seguint Ptolemeu; l'interès per les muralles i fortificacions, heretada de Dionís d'Halicarnàs; la visió jeràrquica de la societat, seguint Plató; o l'interès per les llegendes com a part de la història, seguint Polibi, que considerava l'estudi dels orígens com a part fonamental de la historiografia.²²

A l'obra de Ponç d'Icard, més que una recerca de la utilitat, la virtut i la bellesa característiques de l'estètica d'Aristòtil, hom hi pot trobar una lectura del paisatge, però no pas un paisatge idealitzat, sinó seguint una recerca arqueològica, epigràfica i numismàtica molt puntuals, coincidint amb l'orientació present també a Antoni Agustín. D'aquesta forma, fugint d'una topografia ideal, Ponç d'Icard intenta sempre relacionar el topònim actual amb la tradició antiga dels escriptors grecs o romans. El passat apareix representat bàsicament per l'antiguitat clàssica, especialment el segell de Roma; pel llegat del Cristianisme, representat

²¹ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 260-261, ha publicat per primera vegada aquesta llista d'autors. D'aquesta manera es completa el denominat *Catálogo de los autores de los quales ha sido compilado este libro* de l'edició castellana publicada a Lleida el 1572 i reeditada per Sánchez Real: PONS D'ICARD, Lluís, *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana...*, cit. Malgrat tot, la lectura de l'obra permet descobrir alguns autors llegits i citats per Ponç d'Icard, però descuidats en la transmissió impresa de l'obra per part de l'editor, com per exemple Aristòtil, Flavio Biondo, Niccolò Perotti, Lorenzo Valla, Paolo Manuzio, o el cardenal i bisbe de Girona, Joan Margarit i Pau, que donen una breu imatge de la riquesa de la biblioteca de l'humanista català, estudiada per DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 68-79. Cf. també PEÑA, Manuel, *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, Fundación de Germán Sánchez Ruipérez / Pirámide, 1997.

²² Ponç d'Icard, representant del Renaixement tardà, recull, de fet, el llegat precedent. Cf. MANOUSSAKAS, M. i K. STAIKOS, eds., *The Publishing activity of the Greeks during the Italian Renaissance (1469-1523)*, Atenes, Greek Ministry of Culture, 1987. Referent a Catalunya, vegeu el text introductori de Josep Pin i Soler a la seva traducció d'AGUSTÍN, Antoni, *Diàlechs de les armes i llinatges de la noblesa d'Espanya* [trad. de Josep PIN i SOLER], Barcelona, Llibreria Antiga i Moderna de S. Babra, 1916.

per l'edicte de l'emperador Constantí, la predicació de l'apòstol Sant Pau a Tarragona i Santa Tecla; els temps medievals i la realitat contemporània del seu segle.²³

Seguint l'esperit d'Andrea Palladio i mercès a la fantasia humanista, el present i el passat, el temps ideal i el temps real, la imatge real dels monuments —les restes antigues conservades— i la reconstrucció del que podien haver estat s'enllacen de forma indissoluble, de tal manera que el present recull la dimensió del passat i el passat cospa una dimensió de present.

De forma general, cal observar també la presència dominant de la teoria social cosmogràfica derivada de Ptolemeu. Lluny de l'antagonisme —o hostilitat— de Petrarca, Alberti o Palladio envers la ciutat, Ponç d'Icard insisteix en la visió positiva de la unitat familiar com a fonament de la societat, i fa esment amb gran cura dels seus llaços familiars presents als grans castells de la rodalia de Tarragona. Així mateix, s'interessa per les genealogies, seguint el model de Giovanni Boccaccio i les *Genealogiae deorum gentilium*, des d'una lectura cristiana, o per l'estudi de les ruïnes com la clau de reconstrucció de la constitució social del món antic, precedent del món del seu segle, sempre segons una visió jeràrquica, beneïda per l'Església, com un reflex de l'univers còsmic i fonamentada en la unitat familiar.

Amb tot, a la llum del seu escrit, cal considerar la curiosa confessió de les seves limitacions en les consultes de les fonts gregues:

Confieso que no lo he visto en especial en autores griegos, en los quales he oido dezir que de Tarragona se hallan y leen cosas muy grandes, de las cuales no tengo noticia por no tener la copia de libros e historias griegas que he deseado: el curioso lector podra con mayor facilidad investigarlas y descubririlas a quien no las habia visto ni leydo.²⁴

Les lectures gregues de Ponç d'Icard eren aleshores limitades, però no pas inexistent. Parla de l'absència de la còpia de llibres i històries gregues, com era prou bon testimoni la seva referència a la *Història grega* de Sozomenos, vista durant una visita a Barcelona, com explicava

²³ Vegeu DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., cap. IX.

²⁴ DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, cit., 216.

al seu mecenes Don Antoni Agustín.²⁵ En el seu llibre sobre Tarragona, Ponç d'Icard ofereix clars testimonis del seu coneixement de la llengua grega; els escriptors grecs formaven una part fonamental del seu entorn i de la seva biblioteca privada: la llista d'autors presents permet entreveure'n la riquesa.

Seguint el model dels humanistes d'Itàlia com Pomponio Leto, que relacionava els textos de Polibi i Dionís d'Halicarnàs i Eratòstenes, o Flavio Biondo, que citava Estrabó i Plini i Mela, Ponç d'Icard fa esment al mateix temps de les fonts gregues i romanes, representades per Livi i Dionís d'Halicarnàs, Polibi o Eusebi i la versió llatina d'aquest darrer que féu Sant Jeroni.

De la historiografia humanística, a l'obra de Ponç d'Icard cal observar també la menció especial d'Annio de Viterbo. Aquest establia tres parts dins l'esquema general del que denominava «història íntegra»: 1) *narratio* o exposició dels grans fets, *rerum gestarum singularum narratio*; 2) *chorographia* i *topographia*, determinant l'indret, *pars localis*; i 3) *chronographia*, atenent a la seqüència dels fets, la *temporum digestio*. Estrabó escrivia des de les característiques geogràfiques, en tant que Ptolemeu feia una distinció entre la *geographia* o descripció gràfica de l'univers (*pictura linearis*) i la *chorographia* o descripció i emplaçament del lloc (*per partes loca resecaans*). Ponç d'Icard segueix de forma general les línies principals d'Annio de Viterbo, exposant a la *narratio* la *rerum gestarum ordo* històrica, tot evocant la *chorographia* i la *topographia* dels diferents llocs i seguint una forma cronològica, és a dir, la *chronographia* o *temporum digestio*. Llegida des d'aquesta orientació humanística, l'obra de Ponç recupera tot el color i esplendor originals.²⁶

Fidel a la concepció ciceroniana de la història, Ponç d'Icard segueix els millors criteris de respecte i recerca de la veritat històrica tant a la reconstrucció del passat històric de la ciutat de Tarragona com a la seva lectura crítica de les fonts antigues, medievals i humanístiques. El seu interès se centra en les antiguitats clàssiques i cristianes, les troballes d'inscripcions, la presència de restes antigues o numismàtiques en el decurs de la història fins al seu propi segle, etcètera. Tot això li permet

²⁵ MIQUEL ROSELL, Francisco, «Epistolario de Antonio Agustín», *Analecta Sacra Tarraconensia*, XIII (1937-1940).

²⁶ Cf. JACKS, Philip Joshua, *The Antiquarian and the Myth...*, cit.

d'explicar la gran varietat de les seves lectures en atenció a la toponímia i a la història.

Historia, magistra vitae, lux veritatis, com afirmava Ciceró; o també la *historia, narratio rei gestae*, segons la concepció de Sant Isidor de Sevilla; o la confrontació de l'element real i l'imaginari, l'ordenació i selecció del gran nombre de fets històrics i l'especial interès pels fets i realitats del seu temps, constants narratives de la famosa *Crònica* de Ramon Muntaner,²⁷ que també es feia ressò de «la primera victòria dels Catalans sobre els Turcs», precedent de la famosa batalla naval de Lepant de l'any 1571; són maneres d'entendre la història que convergeixen al *Llibre de les grandeses de Tarragona*.

Dant Alighieri, Brunetto —el mestre del Dant—, Petrarca, Boccaccio,²⁸ Lorenzo Valla, Giovanni Pontano, Il Panormita, Lucio Marineo Sicul, Andreas Alciato, Erasme de Rotterdam, editor dels *Scriptores Historiae Augustae*, Escalíger, Flavio Biondo,²⁹(29), Pirro Ligorio, Andrea Palladio són alguns dels grans noms representatius del Renaixement italià des dels seus orígens presents a les lectures de Ponç d'Icard.

Un segon grup correspondria als humanistes de l'àmbit del Dret Romà, amb noms com Bartolus, Filippo Beroaldo, presents al *Iuris*

²⁷ BARVARO, A., «Il testo storiografico come opera letteraria: Ramon Muntaner», dins *Symposium in honorem Prof. M. De Riquer*, Barcelona, Universitat de Barcelona / Quaderns Crema, 1984, 403-415.

²⁸ Respecte a l'interès arqueològic o artístic dels principals humanistes italians, vegeu DAVIS, Charles Till, *Dante and the Idea of Rome*, Oxford, Clarendon Press, 1957; BRACCO, Vittorio, «Il ricordo dei monumenti di Roma e del mondo Romano nella Divina Commedia», *Studi Romani*, XIII (1965), 281-295; KESSLER, Eckhard, *Petrarca und die Geschichte*, Munic, Fink, 1978; MAZZOCCO, Angelo, «The Antiquarianism of Fr. Petrarca», *Journal of Medieval and Renaissance Studies*, 7 (1977); WEISS, Roberto, «Petrarch the Antiquarian», dins HENDERSON, Charles, ed., *Classical, Medieval and Renaissance Studies in honour of B.L. Ullman*, vol. II, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1964; i COULTER, C. C., «Boccaccio's Archaeological Knowledge», *American Journal of Archaeology*, 41 (1937).

²⁹ MAZZOCCO, Angelo, «Biondo and the Antiquarian tradition», dins SCHOECK, Richard J., ed., *Acta Conventus Neo-Latini Bononiensis. Proceedings of the Forth International Congress of Neo-Latin Studies*, Birghampton, Medieval and Renaissance Texts and Studies, 1973; i BRIZZOLARA, A. M., «La Roma Instaurata di Flavio Biondo: alle origini del metodo archeologico», *Atti della Accademia delle scienze dell'Istituto di Bologna*, LXXVI (1979-1980), 29-74.

Civilis Lexicon de Nebrija, o Alessandro de Alessandro, o el barceloní Pere Marquilles, autor d'un famós comentari als *Usatges* de Barcelona.

Un tercer grup inclouria noms com Petrus Crinitus, Raphael Volaterranus, Franciscus Floridus, Fr. Robortello, Carolus Sigonius o B. Marlianus i la seva *Topographia Urbis Romae*,³⁰ model de la perspectiva romana, per dir-ho així, de l'humanista català; a més d'Annio de Viterbo, defensor del llegendari Berós, o Petrus Apianus i les seves famoses *Inscriptiones sacrosanctae vetustatis fere totius orbis* (Ingolstadt, 1534), o el seu propi mecenes D. Antoni Agustín, bisbe de Lleida i més tard arquebisbe de Tarragona; tots ells fomentaren les seves lectures epigràfiques dels grans monuments de Tarragona, contrastant sempre a la memòria el record de Roma i d'Itàlia comentades per Leon B. Alberti, Flavio Biondo o Andrea Palladio,³¹ llegits també per Ponç d'Icard.

De l'àmbit dels historiadors, Ponç d'Icard és de nou un gran lector de la tradició catalana,³² representada per Ramon Muntaner o Pere Tomic i les seves *Històries e conquestes dels reys de Aragó e comtes de Barcelona*; la tradició medieval, però, era contrastada amb les noves tendències humanístiques de Jeroni Pau, el Cardenal Joan Margarit i Pau o Pere Miquel Carbonell i les seves *Cròniques d'Espanya*, impreses l'any 1547. Ponç cita també la *Crònica general de Spanya* de Pere Antoni Beuter (València, 1546), les obres de Diego de Valera i Florián de Ocampo, la *Crònica de la província de Catalunya* de Francesc Tarafa, arxiver, historiador i estudiós d'heràldica, model d'una visió culta de la història, i els *Anales de la Corona de Aragón* de Jerónimo Zurita

³⁰ Cf. COOPER, R., «Rabelais and the Topographia Antiquae Romae of Marliani», *Études Rabelaisiennes*, 14 (1977); BERTELOTTI, A., «Bartolomeo Marliano archeologo nel secolo XVI», *Atti e Memorie delle R. R. Deputazioni di Storia Patria per le Province dell'Emilia*, IV/2 (1880); JACKS, Philip, *The topographia of Bartolomeo Marliani*, Yale University Library, 1993.

³¹ Per a una panoràmica general del tema, vegeu SCHUDT, Ludwig i Oskar POLLAK, *Le guide di Roma*, Viena, B. Filser, 1930.

³² És interessant consultar-ne estudis generals com CORTADELLA, Jordi, *La història antiga en la historiografia catalana*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991 [Tesi doctoral, dir. Albert PRIETO ARCINIEGA]; i TATE, Robert Brian, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970. Pel que fa als estudis monogràfics, vegeu VILALLONGA, Mariàngela, ed., *Jeroni Pau. Obres*, Barcelona, Curial, 1986, 2 vols; CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya* (ed. Agustí ALCOBERRO), Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics), 1997, 2 vols; PEÑA, Manuel, «Libros de historia de Cataluña», dins PEÑA, Manuel, *El laberinto de los libros. Historia... cit.*, 108-113.

(Saragossa, 1562), la primera exposició historiogràfica de la història de la Corona d'Aragó, seguint els models historiogràfics italians.

La recerca del *consensus auctorum* fonamentada en l'autoritat, la gravetat i la doctrina configuren la seva exposició històrica des de les fonts antigues a Procopi, Sant Isidor de Sevilla, l'abat Trithemius o els humanistes.

Ponç d'Icard també es fa ressò de la denominada teoria *neogòtica* de la tradició historiogràfica hispànica³³ que defensava la continuïtat de la genealogia visigòtica a la Corona de Castella, present, per exemple, a la «Recapitulació dels reis d'Espanya» d'Alonso de Cartagena; aquesta tradició hispànica era contrastada amb la visió italiana, que relacionava la tradició gòtica amb el món medieval. Per raó de la seva cronologia, Ponç d'Icard resta més proper a les noves influències italianes, com la *Roma Instaurata* i la *Italia Illustrata* de Flavio Biondo, la *Descriptio Urbis Romae* de Leon B. Alberti, les obres d'Andrea Palladio, contemporani seu, o el *De rebus Hispaniae memorabilibus* de Lucio Marineo Sícul, que no pas a la tradició apològica de Rodrigo Sánchez de Arévalo i la seva *Compendiosa Historia Hispànica*, de 1470. Per a Ponç, Grècia i Itàlia són les dues cultures dominants i models per a Catalunya —*Vrbanisissime et eruditissime* podria ésser el lema definitori de l'obra de l'humanista català—. «Le pietre, gli archi, ponti, gli vestigi / gli scritti, et intagliati sassi / gli spiriti che d'ingegno non son cassi / gli manifesti e nobili prodigi [...]», com escrivia Alessandro Bataglia en el seu sonet *A la città di Tarragona*,³⁴ publicat a l'edició de 1572, on pondera la complexitat de l'exposició del famós *Llibre de les meravelles de la ciutat de Tarragona*.

2. La pervivència de Ponç d'Icard

La dispersió de la biblioteca de l'humanista català, una de les més prestigioses del seu temps —recollia l'aportació de tres generacions—, i la desaparició en el curs del temps de la col·lecció d'antiguitats del propi humanista, així com de part de les restes monumentals, artístiques i arqueològiques de la ciutat de Tarragona, constitueixen només un capítol d'aquesta pèrdua progressiva del llegat cultural de Catalunya, que

³³ BLACK, Christopher F., Mark GEENGRASS *et al.*, *Cultural Atlas of the Renaissance*, *cit.*, 191.

³⁴ Reeditat dins DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses..."*, *cit.*, 270.

continuaria de forma infausta en els segles següents, com molt bé observaria Jaume Caresmar.

La problemàtica del text ratllat, més que la presència de llacunes, seria també una de les línies de força dominants en la transmissió del text de l'humanista des de la seva versió original en llengua catalana a la versió editada en llengua castellana; això explica algunes curioses modificacions de la versió original per a la seva adaptació a un públic lector forani i desconexedor de la realitat cultural i secular de la Catalunya mil·lenària. Així mateix, cal constatar la desaparició d'algunes fonts i la simplificació de l'aportació artística: desaparegueren per complet els dibuixos que acompanyaven el manuscrit original, dels quals conservem una panoràmica de l'aqüeducte de Tarragona, la representació d'una moneda o les restes del Sepulcre dels Escipions. Per contrast, els *Diálogos de medallas, inscri(p)ciones y otras antigüedades* de D. Antoni Agustín apareix profusament il·lustrat amb representacions de les diferents monedes romanes, comentades tant a l'edició de Tarragona de l'any 1578, com a les edicions posteriors de Venècia 1592, 1617, i a les *Opera omnia*.

La relació entre les dues obres, la coincidència d'algunes monedes, la problemàtica dels dibuixos arqueològics de les restes monumentals de Tarragona, comentats encara en ple segle XVIII a les cartes de Josep Finestres i els seus amics, la problemàtica general de la transmissió escrita del llibre de Ponç d'Icard, la presència de més d'una mà a les correccions i supressions del text original i també en el manuscrit en llengua castellana, poden permetre de reconstruir el complex univers literari i cultural que dona gènesi a l'obra de Ponç d'Icard. L'edició en llengua castellana de l'humanista català és també un bon testimoni de la creixent difusió escrita del castellà a Catalunya. D'altra banda, la presència del *Llibre de les grandeses de la ciutat de Tarragona* a les llibreries de Barcelona al llarg de dues dècades després de la seva edició —fins al tombant del segle— testimonia també l'interès dels seus lectors.³⁵

El rigor i amenitat d'exposició del llibre de Ponç d'Icard i la seva difusió de les innovadores interpretacions dels humanistes d'Itàlia expliquen el seu prestigi conservat encara dos segles més tard, com és

³⁵ PEÑA, Manuel, *El laberinto de los libros. Historia...*, cit., 125.

palès a l'*Epistolari* de Josep Finestres,³⁶ figura insigne de la Universitat de Cervera, o als escrits de Jaume Caresmar, *Sobre el primado de la Iglesia de Tarragona*, la *Carta al Barón de la Linde* o la *Disertación histórica sobre la antigua población de Cataluña en la Edad Media*;³⁷ o la valoració positiva i admirativa d'erudits com el Reverend P. Enrique Flórez a la seva *España Sagrada*,³⁸ el P. Gerónimo Villanueva en el seu *Viage literario a las Iglesias de España*³⁹ o Alexandre de Laborde en el seu *Voyage pittoresque et historique en Espagne*,⁴⁰ un dels principals llibres de bibliòfil del segle XIX; o, també, l'interès que ha despertat entre els més eminents epigrafistes i arqueòlegs, com Emil Hübner i el seu *Corpus Inscriptionum Latinarum, Inscriptiones Hispaniae Romanae* (Berlín, 1868), Adolph Schulten, *Tarraco* (Tarragona, 1925) o Geza Alföldy, *Die römischen Inschriften von Tarraco* (Berlín, 1975).

³⁶ FINESTRES, Josep, *Epistolari* (eds. Ignasi CASANOVAS i Miquel BATLLORI), Barcelona, Biblioteca Balmes (Documents per la història cultural de Catalunya en el segle XVIII, 2-4), 1933-1969, 3 vols.

³⁷ CARESMAR, Jaume, *Carta al Barón...*, *cit.*; CORREDERA, Eduardo, *La escuela histórica avellanense*, Barcelona, Balmes, 1962.

³⁸ Cf. també FLÓREZ, Enrique, *Medallas de las colonias, municipios y pueblos antiguos de España*, Madrid, Antonio Marín, 1752 [s.v. "Tarragona"].

³⁹ Ho ha estudiat MATEU LLOPIS, Felipe, *El Viage literario del P. Villanueva a Cataluña*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1947.

⁴⁰ LABORDE, Alexandre de, *Viatge pintoresc i històric* (trad. d'Oriol VALLS i SUBIRÀ), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1974-1975, 2 vols.